

Bir Kentin Belleđi: Diyarbakır Suriçi

Yazar: Atiye Eren | 27 Şubat 2022

Diyarbakır/Sur: Bir Bellek Yolculuğu projesi kapsamında hazırlanan ve Diyarbakır Kùltür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Derneği (DKVD)'nin hazırladığı Suriçi'nin hafızasına odaklanan kitap ve harita çalışması, Diyarbakır/Sur'da Değiş(tiril)en Mekânlar ve Hikâyeler: Bir Bellek Yolculuğu kitabı DKVD'nin [web sitesinde yayınlandı](#).

Kitabın tanıtım metninden:

“Binlerce yıldır kesintisiz yaşam süren, farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış, zengin ve ihtişamlı kültürel mirasıyla özel bir kent olan Diyarbakır Suriçi bölgesini anlatan Diyarbakır Sur'da Değiş(tiril)en Mekânlar ve Hikâyeler: Bir Bellek Yolculuğu.., kentin kaybolan, tahrip olan ve kaybolma riski taşıyan kültürel birikimini, antik dönemden bu yana ana ulaşım aksı olan Gazi Caddesi'ndeki mekânların yaşadığı değişim ve dönüşüm üzerinden görünür kılmayı amaçlıyor.

Dağkapı Meydanı'ndan başlayarak Mardinkapı'ya uzanan cadde boyunca Diyarbakır'ın gündelik yaşamında ve hafızasında yer alan, bir kısmı devamlılığını koruyan, bir kısmı yıkılmış ve bir kısmı da dönüşerek günümüzde varlığını sürdüren yapıları anlatan Diyarbakır Sur'da Değiş(tiril)en Mekânlar ve Hikâyeler: Bir Bellek Yolculuğu... Okuyanları kentin hafızasına bir yolculuğa çıkarırken, kültürel, siyasi ve sosyal yaşamının mekân üzerinden değişim ve dönüşümüne üç dilde (Kürtçe, Türkçe ve İngilizce) tanıklık etmemizi sağlıyor.”

Hrant Dink Vakfı Sivil Toplum Güçlendirme Hibe Programı 2019-2021 kapsamında Avrupa Birliği desteğiyle hazırlanan kitap ve harita çalışması, kentin kaybolan, tahrip olan ve kaybolma riski taşıyan kültürel birikimini üç dilde (Kürtçe, Türkçe ve İngilizce) aktarırken Dağkapı'yı Mardinkapı'ya bağlayan Gazi Caddesi'ndeki hafıza mekânlarının hikâyelerini, yaşadığı değişim ve dönüşüm üzerinden görünür kılmayı amaçlıyor. Projenin koordinatörü Dilan Kaya Taşdelen ile kitabın çıkış sürecini, tarihsel ve kültürel tanıklıklar eşliğinde kenti ve Suriçi'nin kent hafızasındaki yeri üzerine konuştuk.

Kitabın çıkış süreci nasıl gelişti?

"Diyarbakır Sur'da Değiş(tiril)en Mekânlar ve Hikayeler: Bir Bellek Yolculuğu" kitabı Diyarbakır Kültür Tabiat Varlıklarını Koruma Derneği (DKVD)'nin yürüttüğü "Diyarbakır/Sur: Bir Bellek Yolculuğu" projesi kapsamında hazırlandı. Hrant Dink Vakfı Sivil Toplum Güçlendirme Hibe Programı kapsamında Avrupa Birliği desteği ile yürütülen proje 16 ay sürdü. Bu süreçte seminer, toplumsal bellek atölyeleri, sözlü tarih çalışmaları, teknik fotoğrafçılık ve haritalama gibi eş zamanlı birçok çalışma yapıldı. Kitap çalışması, bu proje kapsamında yapılan çalışmalardan süzülerek gelen bilgi, belge ve materyalin yanı sıra derneğin halihazırda var olan çalışmalarıyla birleştirilerek gelişti. DKVD, uzun zamandır kentin somut ve somut olmayan kültürel değerleri üzerine çalışan, bu kapsamda kent arşivi oluşturan ve "www.diyarbakirhafizasi.org" sayfasında düzenli çevrim içi sergiler yapan bir dernek. Kitap çalışmasıyla, bu bilgilerin herkes için okunabilir, erişilebilir hale getirilmesi amaçlandı.

Dağkapı'dan ve Mardinkapı'dan Gazi caddesine uzanan tarihsel tanıklıklar

Binlerce yıldır farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış, zengin ve ihtişamlı kültürel mirasıyla özel bir kent olan Diyarbakır Suriçi bölgesini anlatan Kitap nelere tanıklık ediyor, hangi mekân ve hikâyelere odaklanıyor?

Diyarbakır'ın eski ve ilk yerleşim yeri olan Suriçi bölgesini bir kitaba sığdırmak çok zor, hatta imkânsız. O nedenle biz bu çalışma kapsamında binlerce yıldır kesintisiz yaşam süren bir kent olan Diyarbakır Suriçi bölgesini, antik dönemden bu yana ana ulaşım aksı olan Gazi Caddesi üzerindeki mekânlar ile görünür kılmayı amaçladık. Gazi Caddesi kent var olduğundan beri çok önemli bir ticari aks, aynı zamanda Ulucami, Hasanpaşa Hanı, Deva (Deve) Hamamı gibi birçok önemli anıtsal yapının da kümelenildiği bir alan. Bu durum kentin yüzyıllardır yaşadığı sosyal, kültürel ve siyasi değişim dönüşümü izlememize olanak tanıyor.

Kitap Dağkapı meydanından başlayıp Mardinkapı'ya kadar uzanarak, Gazi Caddesi üzerinde yer alan belli mekânların fiziki, sosyal, kültürel ve politik dönüşümünü yine yayınlamış kitap, akademik yazın, makaleler ve proje kapsamında yapılmış sözlü tarih çekimlerinden alıntılarla ele alıyor. Arşivler ve yazılı kaynaklar üzerinden mekânların tarihsel süreçleri anlatılırken, bireysel tanıklıklarla gündelik yaşam örgüsündeki yerine dair hikâyeleri duyuyoruz. Bu mekânlar arasında hanlar, hamamlar, camiler, pasajlar, ticari mekânlar ve kamusal alanlar yer alıyor. Tabii ki burada sunulan anlatının mekânın bütün hikâyesini duymamıza imkân sunacağını söylemek doğru olmaz. Kitap, ağırlıklı olarak 1940 ile 1980 yılları arasına yoğunlaşmış, mekânın bugünkü durumunu ele alan bir anlatıyla son buluyor. Bu hafıza mekânlarının bir kısmı korunarak bugüne kendini fiziki olarak getirebilmiş olsa da bazı mekânları sadece fotoğraflardan takip ediyoruz.

Kitabın çok dilli yapısı: Kürtçe, Türkçe, İngilizce

Kayıt tutma, yaşanan değişim ve dönüşümü derleme derdiyle başlayan bu kitap çalışması uzun bir

çalışmanın başlangıcı aslında. Kitaptaki içeriğin üzerine katılacak her yeni bilgi, belge ve anlatı yolculuğu sürdürecektir çalışmalar. Kitap bu anlatıyı Kürtçe, Türkçe ve İngilizce olmak üzere üç dilde aktarıyor. Kentin çok dilli yapısını elimizden geldiğince kitapta da yansıtmaya çalıştık. İlgi duyanlar proje kapsamında hazırladığımız kitap, harita ve sözlü tarih kliplerine derneğin web sitesinden (www.dkvd.org) ulaşabilirler.

Değişim, dönüşümün ana mekanı: Kentler

Kitap Diyarbakır tarihine, kent belleğinden bakıyor. Bu vesileyle de bir hafıza yolculuğu yaşıyor okuyuculara. Çalışma Diyarbakır Suriçi bölgesinin kaybolan ve kaybolma riski taşıyan kültürel birikimini görünür kılmaya çalışırken nasıl bir kent hafızası ortaya çıkıyor?

Diyarbakır Sur'da Değiş(tiril)en Mekânlar ve Hikayeler: Bir Bellek Yolculuğu derlediği bilgi ve bireysel tanıklıklarla okuyucuları bütün yıkım, çatışma ve yok ediş pratiklerine rağmen farklı kültürlerin birarada yaşadığı bir Diyarbakır'a kapı aralıyor. Kentin gündelik yaşamının, üretimini, sanatının, zanaatının ve ticaretinin nasıl iç içe örüldüğü ve farklılıkların kendini nasıl mekânda var ettiğine dair bir anlatı sunuyor. Bu hikâyeler kitapta bir zamansallıkta ele alındığı için nasıl kaybedildiğini de aynı anda okumuş oluyoruz.

Kentler tarih boyunca değişim, dönüşümün ana mekânları olmuştur. Suriçi'nde de tarih boyunca birçok çatışma, savaş, göç ve planlama politikalarıyla dönüşüm yaşadı. Diyarbakır'ı anlatırken sürekli altını çizdiğimiz çok dilli, çok kültürlü, çok etnisiteli yapı maalesef bugün bireysel tanıklıklarda kalmış durumda. Kitabı okurken isimlerini çokça duyacağınız Ermeni, Süryani, Keldani ve Yahuditoplumlarından kişiler artık Diyarbakır'da yaşamıyor. Hafızanın taşıyıcısı olan mekânlar ise özellikle 2000 sonrası neoliberal politikalarla çok hızlı şekilde değişip dönüşüyor.

Dünden bugüne Gazi Caddesi

Gazi Caddesi üzerindeki mekânların 1940'lardan 2000'lere gelindiği dönemde giderek kamusal alan ve gündelik yaşamda daha çok yer ettiği, ticari mekânların çeşitlendiği gözlemlenirken bugün kente dair uygulamalar bu mekânsal çeşitliliği azaltan bir nitelikte. Antik çağdan bu yana ana ulaşım aksı olan Gazi Caddesi üzerindeki dokunun az katlı ve tarihi kent dokusuna uygun bir ölçekte 1960-70'lere kadar geldiğini, bugün ise çok katlı, mimari olarak kent dokusundan uzaklaşan bir yerde olduğunu görüyoruz. Kentin arkeolojik katmanlarını geri dönüşümü mümkün olmayacak şekilde yok eden, ticari dokusunu ve alışkanlıklarını yok sayan yer altı çarşılarını da es geçmemek lazım. Cumhuriyet sonrası kentin tahribatında önemli bir yeri olan bu mekânlar bugün kent hafızasında ölüme terkedilmiş, atıl alanlar olarak karşımıza çıkıyor. Diyarbakır'ın tarihini kent belleğinden okumanın bazen böyle kötü bir yanı var. Yakın dönemde çok hızlı bir yok edilişe tanık oluyoruz. Kitabı okuyanlar kent hafızasının nasıl değişip, dönüştüğüne de tanıklık etmiş olacaklar.

Kültürel bir soykırım: Çatışmalar ve tahribatlar gölgesinde Suriçi

2015 yılından sonra Suriçi'nde yaşanan çatışmalar ve tahribat kent kimliğini nasıl etkiledi? Buradan yola çıkarak kent-mekân-hafıza ilişkisine dair neler söyleyebilirsiniz?

Aslında az önce değindiğim gibi Diyarbakır ve özellikle Suriçi tarih boyunca birçok çatışma ve yıkıma ev sahipliği yaptı. Ancak 2015 yılında yaşanan çatışmalı süreç ve sonrasındaki yıkım, kentin kültürel ve sosyal dokusunda büyük tahribatlar ve kayıpların yaşanmasına neden olurken, sonrasında uygulanan zorunlu göç ve kentsel dönüşüm çalışmaları alanı geri dönüşü mümkün olmayacak şekilde dönüştürdü. Bana göre bu yıkımı geri dönüşümsüz hale getiren şeylerden biri mülksüzleştirme, diğeri de alanı boş bir arsaya dönüştüren kentsel dönüşüm çalışmaları.

Suriçi'ne sadece 1900'lerin başından bakarsak, mekân ve hafızanın kırılma uğradığı birçok şiddete ev sahipliği yaptığını görürüz. Bu şiddetin sonucunda kent hem mekânlarını hem de insanlarını kaybediyor. Ancak bugünkü kadar topyekûn bir yıkım ve gidiş değil. Bir şekilde geride kalanların hafızasıyla kendini onaracak, hikâyesini geleceğe aktaracak bir zemin bulmuş. Ve zaten Diyarbakır'ın özgünlüğü bence tam da bu katmanlı ve çok kültürlü hafızasını bugüne aktarıp, yeniden üretebilmesinden geliyor. Paul Connerton'un da dediği gibi, bir toplumun hafızasını yapıyı çevreyle birleştirmesi temelde kalıcılık ve zamansallık duygusu kazandırır. Buna paralel olarak, bu alanların yok edilmesi toplumun hafızası ve kimliğinin kentten silinmesine neden olur. Bu noktadan baktığımız zaman toplumsal hafıza, her şehrin kendi özgünlüğü ve kimliğiyle doğrudan ilişkilidir. Bu alanlar aynı zamanda kimlik ve aidiyet bilincini geliştiren, geçmişle gelecek arasında köprü kuran ve zamansal kırılmalar içinde süreklilik sağlayan değerlerdir ve kökenlerine dair referanslar yaratmaktadır. Bu alanların olası yıkımlarla karşılaşmaları sadece fiziki değil kültürel ve sosyal yıkımı da beraberinde getirir. Robert Bevan, çatışmada kültürel miras alanlarının bilinçli olarak hedef alınmasının, yalnız gelecek nesiller için mirası yok etmek değil, aynı zamanda eski mirasın meşruiyetini sorgulamak veya varlığını inkâr etmek için kullanılan aktif bir yol olduğunu savunmaktadır. Hatta yıkımın kültürel bir soykırım olarak görülmesi gerektiğinin altını çizer.

Suriçi'nde hafızayı yeniden üretmek: Yıkıma ve yok oluşa direnmek

Sözü bitirirken tabii ki olumsuz bir yerden kapatmak istemem. Suriçi'nde özellikle 2015 ve sonrasında yaşanan süreç her açıdan yıkım ve yok oluş getirdi. Ancak kentin hafızayı yeniden üretme, müşterekler üzerinden örgütlenme pratiği çatışmanın hafızasını da içine katarak kendini yeniden örmenin bir yolunu bulacaktır diye düşünüyorum. Bugün özellikle Diyarbakır'da sivil alanda yapılan çalışmaların bu hafızanın örülmesi konusunda kıymetli olduğunu düşünüyorum.

Kitap ve harita çalışmasına [DKVD'nin web sitesi](#) üzerinden çevirim içi olarak ulaşabilirsiniz.

Blog sayfasında yer alan yazıların ve yayınların tüm hakları saklıdır. Blog yazıları yalnızca kaynağı gösterilerek kullanılabilir. Sayfada yayınlanan yazıların içeriği yazarın kendi sorumluluğu olup DEMOS'un herhangi bir hukuki ve/veya cezai sorumluluğu bulunmamaktadır.